

lər Türkiyədə Boğazköy və Yazılıqayada da aşkar edilmişdir.

R.Konder "Altay heroqlifləri və Hitit yazıları" adlı əsərində yazır: "Prof. Seysin Altay mənşəli qədim yazılan araşdırmaları öz mükəmməlliyi və dərinliyi ilə digər araşdırmalardan köklü şəkildə fərqlənir. Mənim araşdırmalarımda da bir başa onun yazdıqlarının təsiri altında meydana gəlmişdir. Mən xetlərin bu heroqlif yazı sistemini Altay yazı sistemi adlandıram, çünki bu ad ümumi xarakter daşıyır və daha

Ələsgər Siyablı

(əvvəli ötən sayımızda)

Mətnəki Tarquntim ünvanı türklərin Tarxan ünvanına uyğundur. Göründüyü kimi Erimə ölkəsi Anadolunun şərqində yerləşirdi, Hitit mətnindən də aydın olur ki, bu ölkə Quz tayfalarına mənsubdur və kralın da titulu türklərdə olduğu kimi Tarkun adlanır. Bu ölkə yunan mətnlərində Arima və Armeniya adlanmışdır. Hayklar friqiyalıların tərkibində Balkanlardan gələrək bu ölkədə yerləşmişlər və ölkənin qədim adına uyğun olaraq erimə/armen adlanmışlar. İsrailin kralı Solomonun anası da bir Hitit şahzadəsi idi, yəni qanında turanlı qanı vardı. Öz kökləri ilə Mərkəzi Asiyaya Oksusun şimalındakı türklərin Xatay ölkəsinə bağlı olan Khetaların və ya Hitit dövlətinin varlığına Assuriya hökmdarı Sarqon tərəfindən son qoyuldu. Bu günkü türklərin xarakterindəki qətiyyətçilik və mübarizlik keyfiyyətlərinin il ərzində Misirlilərin və Assuriyalıların qarşısında davam gətirmiş hititlərin keyfiyyətləri ilə bənzərliyini müşahidə edirik. (Conder R. 1898, Səh. 85)

Rus araşdırıcı A.Abraşkin e.ə. XVIII- XIX əsrlərdə Kiçik Asiyada mövcud olan böyük Xett dövlətinin ərazisinin e.q. V-VI əsrlərdə digər köçəri tayfalar tərəfindən istila olunduğunu və xetlərin böyük hissəsinin Çinin şimalına köçməyə məcbur qalaraq özləri ilə bərabər atları və atlı döyüş arabalarını da gətirdiklərini yazır. O zamana qədər çinlilərin bu haqda hər hansı bir təsəvvürləri yox idi. Onlar qonşu dövlətləri də özlərinə tabe edərək Çinin şimali-qərbində Qərbi Çjou dövlətini yaradıb, Çini öz hakimiyyətləri altına aldılar. Lakin saklar xetlərin Çinin şərqinə doğru sıxışdıraraq Çinin şimalındakı əraziləri öz nəzarətləri altına almışdılar. O Sibirin cənubunda məskunlaşan ket, xant və çinlilərə verilən kitan/kitay adlarının öz mənşələrini bu Kiçik Asiyadan gəlmiş xetlərdən götürdüklerini yazır. O Yeni-sey çayının adının Kiçik Asiyadakı xetlərin Nesa şəhərinin adından, Tuva adının isə xetlərin digər bir şəhəri olan Tuvana adından yaradıldığı fikrini irəli sürür. (A.Abraşkin. 2008. Səh. 189)

Akademiklər N.Marr və S.Tolstov xett dilinin türk dilləri ilə dərin əlaqələrə malik olduğunu yazırlar. Xetlərin Kiçik Asiyada qalan hissəsi oğuz Lidiya dövlətini təşkil etdilər, Kir Lidiyanı işğal edib onun hökmdarı Kerezi əsir aldıqdan sonra xetlərin as (uz/oğuz)qolu öncə Azov ətrafına, sonra Baltik ətrafına və Skandinaviyaya gedərək burda baltlar-qotlar adı altında məskunlaşdılar. Bu gün də qazax türkləri içərisində baltalı boyu möv-

Dünya tarixinin Turan dövrü

cuddur. (Zakirğənov K. 2013, Səh. 38)

Uzun illər ərzində Fələstində, Suriyada və Kiçik Asiyada XIX əsrin axırlarında tədqiqatlar apararaq hitit heroqliflərini öyrənmiş və şifrələrini açan ingilis mayoru və xettşünası Konder bu heroqlifləri türk-

lərə bağlayaraq Altay heroqlifləri adlandırmışdır. Konder xett heroqlif yazısının xett mixi yazılı mətnlərdən daha qədim olduğunu sübut edir. O bu heroqliflərlə yazılan mətnlərin ifadə etdiyi dilin altay-uqor dil ailəsinə mənsub edərək, akkad və protomidiya dillərinin də bura daxil olduğunu yazır. O bu heroqliflərin Misir heroqlifləri ilə eyni mənşəyə malik olduğunu və Çin heroqliflərinin də kökünü Altay piktoqram yazılarının təşkil etdiyi fikrini müdafiə edir. O öz tədqiqatlarını Britaniya muzeyində saxlanan Fərat çayının sahillərindəki Karxemişdə G.Smit tərəfindən aşkar edilmiş, üzərində aslan bələyfləri olan lövhələrdəki heroqlif mətnlərin üzərində apardığını yazır. Bu Altay heroqliflə yazılı mətn-

əhatəli və təhlükəsiz məfhumdur. Prof. Lenorman da akkad və protomidiya dilini təhlükəsizlik baxımından altay-uqor dil ailəsinin türk və macar qolundan daha çox fin qoluna bağlamaqda haqlı idi. Altay dili məfhumu heroqliflərin bu gün Suriyanın quzeyində və Kiçik Asiyada yaşamaqda davam edən türklərin və türkmənlərin əcdadları olan irqin mənşələri tərəfindən yaradıldığı haqqında mənim kəşfinin nəticəsini daha təhlükəsiz edir. Haqlı qənaət də bu gün Fələstində və Suriyada yaşayan türkmənlərin bura daha sonralar gəlmiş olsalar da xetlərin təmsilçiləri olduqları haqqında mənim üç il öncə risk edərək söylədiyim fikir bu gün daha dəqiq faktlarla sübut olunur. (Conder R. 1889, Səh. 29-30)

xett dili üçün də məntiqli deyil.

Konder böyük zəhmət bahasına xett heroqliflərinin şifrəsini açaraq heroqliflərin ifadə etdikləri çoxsaylı söz və cümlələrin mənasını altay dilləri ilə xüsusən də türk dillərində gerçək izahlarını vermişdir.

Kaui Sira=Kauikay=hakim; Sir=kral, hökmdar; akkad dilində də Kay və ya kue sözü mövcuddur və mənası sitayış, etiqad etməkdir, (Haşiyə: Kay sözü pers dilinə akkad və ya midiya dilindən keçmiş ola bilər. İranşünaslar Şahnamədəki Keyqubad, Keykavus adlarındakı "key" sözünü Avestadakı "Kavi" sözü ilə əlaqələndirirlər, lakin onun hitit və akkad dilindəki Kauikay sözündən yarandığı daha inandırıcıdır. (Conder R. 1889, Səh. 129-130)

A.Virt Khatti ərazisində məskunlaşmış turanlı tayfalar haqqında yazır: "Van gölünün cənubunda Kirxi dövləti mövcud idi. Karika adlanan Kilikiyalılar burdan gəlmişdilər. Onlar Kaşkalarla qohum idilər. Kiçik Asiyanın Alaroidlərə aid olan dəniz xalqlarından Lukilər, Kuyilər, moşlar, xaliblər, Tabal və ya Tibarlar bu ərazidə məlum olan tayfalar Turan dünyasına mənsub idilər. Tibarlar Bibliyada Tubal adlanırlar, Tabriz və Tabaristan adları ehtimal ki, Tibar və ya Tubal adlarından yaranmışdır. Midiyanın və Marqiananın qeyri ari Tapur tayfası Mərkəzi Asiyanın indiki türk xalqlarından olan Tobalarla qohumdurlar. (Wirth A. 1905, Səh. 27)

Tarak bir hitit şəxs adıdır və "Tar"ın mənası oğul və ya baqçı deməkdir, "ak" isə böyük deməkdir.

Hitit silindirlərinin birində Tarakın arxasında maral təsviri var. Başqa bir silindirdə aslanın, maralın və atın üzərində tanrıların təsviri verilmişdir, arxada isə xaç formasında emblem təsviri vardır. Ümumiyyətlə, xett silindir və digər

abidələrdə xaç formasındakı emblemlərə çox rast gəlinir. (Conder R. 1889, Səh. 244)

Bu faktlar xaçın turanlılara məxsus bir rəmz olduğu haqqında Murad Acdjının fikirlərini təsdiq edir.

Prof. Seys R.Konderin "Altay heroqlifləri" əsəri haqqında yazdığı tənqidi məqalədə hitit heroqlifləri dilinin sami dilində olmadığını və bu heroqlif mətnlərinin aşkar edildiyi ərazidə samilərin yaşamadığını qeyd etmiş və perslərin regiona gəlməsinə qədərki dövrdə sami dilinin məlum olmadığını yazmışdır. Xetlərin Kipr ilə əlaqəsinin mövcudluğu hamı tərəfindən qəbul olunmuşdur.

Misirin Karnak məbədi və digər abidələrdəki təsvirlərdə Xetlərin saç hörükləri, ayaqlarındakı qar ayaqqabıları və ya türk ayaqqabıları onların Altay mənşəli olduqlarını sübut edir, bu ayaqqabıları Altay xalqı olduqları qəbul edilən etrusklar da geyinirdilər. (Conder R. 1889, Səh. 251)

Turanlıların bütün Kiçik Asiyada yayıldıklarını Lenorman da qəbul etmişdir. O hesab edir ki, Vesterqaardın, Norrisin, De Solsinin, Oppertin və Mordmanın araşdırmaları qədim Midiya dilinin bir tərəfdən türk-tatar və monqol, digər tərəfdən Xaldeyin akkad dili ilə əlaqəsinə müəyyən etmişdir.

Assuriya yazılarında ifadə olunmuş çoxsaylı coğrafi və şəxs adları akkadlarla (Sumerlər) qədim Midiyanın eyni irqi mənşəyə malik əhalidən ibarət olduqlarını və bu əhalinin Kiçik Asiyanın mərkəzinə qədər yayılmış olduğunu sübut edir. Beləliklə, xetlərin də altaylı əhali qrupu zəncirinin bir həlqəsi olduğu sübut edilmişdir. Akkad dilinin fin dili ilə əlaqəsinə müəyyən edən böyük alim İsak Teylor Etrusklardan da Altay irqinə aid olduğunu sübut etmişdir. Etrusklardan akkadlarla əlaqəsinin müəyyən edilməsi Midiya və Hititlərin kimi birbirindən uzaq məsafədə yerləşən xalqlar arasında da sıx əlaqənin mövcudluğunu mümkün etmişdir. (Conder R. 1889, Səh. 252)

(ardı gələn sayımızda)